

минулому і актуальній і ноосфера – законом розширення біосфери і її переростанням у ноосферу;

г) розуміння людини, як важливої складової біосфери, що є водночас і складовою ноосфери (сфери розуму). Людина об'єднує собою живу і неживу природу. В сучасних умовах людина стала через техніку і технологію середовищем – творчим чинником у глобальному масштабі. Через біологізацію (екологізацію) і носферизацію

географічної науки у найближчому майбутньому географія формуватиметься як *геоноосферологія*. Цим буде досягнуто нового ступеня і якості інтеграції природничої і суспільної географії.

Ідеї і теоретичні напрацювання акад. С. Рудницького не є догмою, а дороговказом до дії у сфері розвитку географічної науки в інформаційну епоху.

Література

1. Архив Учетно-архивного дела КГБ при Совете Министров УССР. Следственный фонд. Дело № 737. По обвинению Рудницького С. Л. 57190. ФП.
2. Завдання Українського Географічного Інституту і його видавництва // Зап. Укр. н.-д. ін-ту географії та картографії. – Харків, 1928. – Вип. I.
3. Рудницький С. Нинішня географія // Наук. додаток до журналу «Учитель». – Львів, 1905.
4. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України / С. Рудницький // Упоряд. О. Шаблій. – Львів: Світ, 1994.
5. Степанів О. Сучасний Львів / О. Степанів. – Львів, 1943.
6. Шаблій О. І. Академік Степан Рудницький – фундатор української географії / О. І. Шаблій. – Львів; Мюнхен: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 1993.
7. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О. І. Шаблій. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2011.
8. Шаблій О. І. Суспільна географія: у двох кн. Книга перша. Проблеми теорії, історії та методики дослідження: [Вибрані праці] / Олег Шаблій. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 814 с.
9. Шаблій О. І. Суспільна географія: у двох кн. Книга друга. Проблеми українознавства, регіоналістики і краєзнавства: [Вибрані праці] / Олег Шаблій. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 706 с.
10. Шаблій О. І. Фундатор української національної географії академік Степан Рудницький / О. І. Шаблій // Історія української географії: всеукр. наук.-теорет. часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – Вип. 8 (2). – С. 23–27.

УДК 91(477)(09)

Павло Штойко

МЕТОДОЛОГІЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ В ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ СТЕПАНА РУДНИЦЬКОГО

У статті висвітлено головні положення методології географічної науки в епістолярній спадщині С. Рудницького. З'ясовано її сутнісні ознаки, структуру та ін. складові у розвитку наукового знання.

Ключові слова: методологія географічної науки, теоретико-методологічні засади в географії, епістолярна спадщина, методологічні проблеми української географії та картографії.

Pavlo Shtoyko. Methodology of geographic Science in Stepan Rudnytskyi's epistolary Heritage. *The methodology of geographical science is inextricably connected with the history of its development, including an epistolary heritage. The most complete among Ukrainian geographers, it is represented in the scientific heritage of Stepan Rudnytskyi (1877–1937). It covers the scientific vision of the essence of geography as a science, its object and subject, goals and objectives, structure and methods, geographical knowledge in general, their evolution in a "changing geographic environment." Since the appearance of "Present Geography" (1905), he relates geography to the general "sustained" natural science (monism) systematically presented in "Cosmos" by A. Humboldt. The subject of geography as well as its task was clearly outlined by F. Richthofen in his work "Tasks and Methods of Present Geography" (1883). General (systematic) geography is the basic component, with it "purely geographical laws" and special (descriptive or chorological) are connected with it. The latter is dependent on the description and explanation of objects, phenomena, processes occurring on the earth's surface, the influence of the laws of general geography. In it S. Rudnytskyi distinguishes mathematical, physical, biogeography and anthropogeography. Each of these disciplines is connected between themselves and related disciplines, for*

example, mathematical geography – with cartography, physical – with geology, etc. In the system of geographical disciplines geography acquired its distinct, specific scientific status. Its current perception in many aspects remains "gattnerian": "geography remains natural and social science". In the epistolary heritage of S. Rudnyts'kyi, has been traced in detail the methodological characteristics of the development of cartographic science. He, as a geographer-cartographer of modern times, published his scientific production and was entirely specialist of the European geographic and cartographic school. In the epistolary there's a question of drawing up and printing geographic maps: the Scientific Society of the Shevchenko in Lviv, Vienna Military Institute, Cartographic Publishing House Freitag and Brendt, Cartographic Institute of Justus Pertes in Gotha, Ukrainian Pedagogical Institute in Prague, UkrNauka in Kharkiv, etc. Special attention was paid to mathematical and physical geography - geomorphological research which were started at the beginning of the 20th century (the Dnister River), and finished its research activities at the beginning of the 1930s (the outskirts of the Dnipro River). S. Rudnyts'kyi researched the methodological problems of Ukrainian cartography, maked cartographic models, studied geographic terms (letters to M. Skrypnyk (Kharkiv, 1927), etc., published books and wall maps of Ukraine: (Vernyhor Publishing House, Kyiv, 1918), The Institute of Geography in Vienna (1918), Ukrainian high Drahomanov Pedagogical Institute in Prague (Prague, 1923), etc.). In addition, the epistolary heritage highlights the process of drawing up wall and master maps for the development of geographical science and education, tourism and local studies.

Key words: *methodology of geographic science, theoretical and methodological principles in geography, epistolary heritage, methodological problems of Ukrainian geography and cartography.*

В методології географічної науки впродовж тривалого часу не вщухають питання про її об'єкт і предмет. В контексті аналізу географічного об'єкта виникає методологічна дилема: чи повинна географія в об'єкт свого дослідження включати органічну і соціальну складові географічної оболонки. Нинішня географія досліджує, крім неживої, живу природу, а процеси їх взаємодії мають конкретні прояви і функціонування в межах того чи іншого соціуму (соціальної системи). За логікою в її об'єкт належало б включати соціальну форму руху матерії, тобто географія вивчає системи неорганічного, органічного і соціального рівня. Чи може одна наука вивчати такий надскладний об'єкт неживої і живої природи, процеси їх взаємодії, конкретні прояви і функціонування у кожній – природній і соціальній системі, зважаючи на масштабність, глобальність, складність, а особливо емерджентність їх ознак. Тут йдеться про співвідношення об'єкта й предмета однієї чи двох відмінних між собою наук – фізичної та суспільної географії.

Географ аналізує зібрані досі знання з суміжних географією дисциплін, а тому її предмет є засобом синтетичної думки. Отже, географія є методом бачення і засобом пізнання: методологічні межі географії, як і її предмет, – змінні.

Предмет науки повинен вказувати на конкретні речі, хоч у своєму охопленні позбавлений абсолютних меж. Географ розширює коло своїх досліджень, які, на переконання Ф. Ріхтгофена, є не що інше, як вся земна поверхня. На ній він вивчає лише ті факти які здійснюють значний вплив у підтвердженні його власних переконань. Більшість географів визначає свою дисципліну, що вивчає взаємовідносини особливостей земної поверхні з діяльністю людини, і уточнюють вагомість цих двох

складових у визначених зв'язках або фактах. Земна поверхня з часу Ф. Ріхтгофена, стала об'єктом географічної науки. В цьому понятті поєднані елементи (і компоненти) живої і неживої природи: «вона розглядає всі предмети й прояви земних просторів не тільки самих по собі, а головним чином у їхніх взаєминах, всебічних, загальноземних взаєминах» [10]. Географія належить до просторових («простірних») наук, за І. Кантом, до хорологічних наук, а «хорологія стоїть ... в центрі географічної роботи». Отже, географ описує конкретну «частину земної поверхні». На переконання С. Рудницького, хорологія «вдало поєднує абстракцію з конкретним описом так, що вони взаємодоповнюються» [10].

Щоб добре проникнути у свій предмет, географ повинен володіти нестандартно великим багажем знань, в т. ч. і негеографічних. Це зобов'язує його розширювати свої знання, особливо в суміжних з географією дисциплінах. Необхідно використовувати методи, завдяки яким можна отримати, з одного боку, достовірний результат, з іншого – найбільш ефективний. Крім того, дослідника не повинна покидати єдність думки зі систематичним опануванням додаткових наук, пов'язуючи знання суміжних дисциплін з географічними. Але ця інформація є швидше передумовою, а не результатом наукового пізнання, яке зобов'язує географа строго користуватися якимсь методом.

Одним з найбільш важливих методів географічного дослідження залишається *спостереження*. Від маршрутних до дистанційних вони дають важливі дані про географічні об'єкти, їх розвиток та зміни у виявленні подібності та відмінності процесів, властивостей і станів. Методологічною основою наукової роботи служить принцип історизму, об'єктивності, всебічності.

Поряд із загальнонауковими, наприклад, систематизації, типологізації використовують спеціально-географічні методи – порівняльний, генетичний, картографічний, системний, критичного аналізу і синтезу, польовий (експедиційний) та ін.

Географія, за *С. Рудницьким*, загальна просторова наука про Землю (природничу науку). Географію він відносив до природничого монізму, вважаючи її «за суто природничу науку, яка навіть людські справи повинна й мусить досліджувати природничими стислими методами» [11]. Крім того, стверджує, що «властива географія – загальна й описова, повинна бути цілком окремим предметом і знаходитись у руках фахових географів так, як то було в цілому культурному світі поза Росією й як тепер всюди є. Тим способом добудеться деяка аномалія хоч би з німецькими університетами. Там, звичайно, бувають дві катедри: одна трактує переважно математичну й фізичну географію, друга – антропогеографію (з економічною географією) [12, 13, 16].

Коли на советській Україні був би цей проєкт прийнятний, могла б Україна дуже швидко на географічному полі станути на рівні з іншими державами Європи й діждатись значних користей так теоретичних, як (головно) практичної натури» [12, с. 215].

Загальна географія, за *С. Рудницьким*, включає математичну, фізичну, біологічну географію і антропогеографію, які тісно пов'язані між собою, а також із суміжними з ними науковими дисциплінами. До прикладу, геоморфологія – суміжна з географією і геологією; математична – досліджує форму і величину Землі, вибудовує картографічні проєкції, географічні карти, ін. Особливо важливе значення для географії належить картам. Вони інформативні просторово і часово, описові, аналітико-синтетичні, служать засобом наукового пояснення. Разом з тим вони служать засобом наукового вивчення, пояснення і передбачення, розкривають сутнісні зв'язки між об'єктами [14]. У листі до *Володимира Огоновського* [4, с. 149] з Харкова *С. Рудницький* зауважує: «На одно звертаю увагу Вашу й усіх моїх Пражаків: мені вдалося добути згоди на плекання географії в майбутнім інституті тільки тому, що я обмежив її на математично-природничий напрям; у першій мірі на картографію й фізιοгеографію. Для плекання антропогеографії, економ[ічної] географії etc. тут мусіли б бути засновані окремі інститути на цілком інших основах. Для того всім Вам раджу взятись добре до природничих галузей географії й поглибити в них Ваше знання (зосібна в картографії), щоби помагали мені в насаджуванні географії на Україні так теоретично, як і практично».

На думку *С. Рудницького*, фізична географія розглядає Землю як цілісність і її поверхню з «фізичної точки зору» [10, с. 12]. Саме земна поверхня є «найважливішою частиною всієї географічної науки». Вона – об'єкт складних

всеземних (космічних), регіональних і локальних процесів живої і неживої природи.

На всьому історичному шляху, як тільки географія відходила від природничої основи переходила в гуманітарну, суспільну, економічну, яка, в свою чергу, з'явилась із статистики і торгівлі. Природничо-науковий підхід в сучасній географії утверджується від «Космосу» *О. Гумбольдта* та «Землезнання» *О. Риттера*. У другій половині XIX ст. вона знаходиться у стані пошуку свого шляху, свого визначення і визнання, щоб зберегти свій окремий статус і утвердитись окремою наукою. Є дисципліною складною з широким полем дослідження і різноманітністю можливих методів. Предмет і метод стали головним об'єктом дослідження. З 70–80 рр. XIX ст. географія інтенсивно нагромаджувала знання у поєднанні із пошуками нових підходів, концепцій і методів дослідження. Як зазначає *С. Рудницький*, «після книги *Реклю* [Париж, 1880], при якій співробітничали *Драгоманів*, *Кропоткін*, ніхто зі східноєвропейських географів не спромігся на академічний підручник географії Східної Європи, який бодай здалеку наближавбис до типу академічних підручників про інші землі Європи чи Позаєвропи. Визначні ботаніки на географічних катедрах *Краснов* і *Танфільєв* пробували свої сил у цьому напрямі, та їх твори не тішаться в світовій географії признанням, бо, писані не географами, не можуть дати методично справного, дійсно географічного опису так цікавої для всього Заходу Східної Європи. А його дуже треба світовій науці, бо твір *Реклю* вже дуже перестарілий» [12, с.211–212]. В оцінці *О. Борзова* наукові зацікавлення *Г. Танфільєва* охоплюють «тундри європейської Півночі, болота і торфовища і на півночі, і в центральних частинах лісової зони, і в Поліссі, південну окраїну лісової смуги і північні частини степів, степи південної Росії і перед алтайських просторів, кримську яйлу і чорноморське узбережжя Кавказу...» [8, с.183]; його науковими спостереженнями і дослідженнями були охоплені перш за все «грунтово-геоботанічні частини обширної географії Росії ...» [8, с. 186]. Географія прямувала від територіальності до комплексності, комплексної (системної пізніше) територіальності. Спочатку XX ст. вона продовжувала вивчати географічні об'єкти, використовуючи описові методи, але опис поєднувався з поясненням. Практичні потреби географії 20–30-х рр. XX ст. викликали кризу пізнавально-описового підходу і необхідність розвитку теоретичного обґрунтування об'єкту. Їх завдання набувають прикладного конструктивного характеру. І економічна (соціальна) і гуманістична (людська) географія мусить опиратися на фізичну географію: земний фактор є базовим для географічної науки, він є, за *О. Шаблієм*, «і людським чинником», т. як географія є «наукою людиноцентричною». А тому здобутки будь-якої дисципліни в системі географічного

знання мають бути спрямовані на людську діяльність – «минулу, теперішню чи майбутню» [17].

Результати географічних досліджень, факти в усіх її проявах конкретизуються і повинні бути означеними і віднайденими на земних теренах.

Географ володіє «чужим матеріалом», але використовує карту, яка дозволяє географічно (просторово) їх (об'єкти, явища, процеси) не лише бачити, а й пов'язувати у причинно-наслідкові зв'язки. Вона фіксує не лише форми чи розміри, відстані тих чи інших елементів, а подає їх особливим способом – показує їх в сукупності, у схематичному малюнку, що, з одного боку, через генералізацію і відбір полегшує сприймання фактів, а з іншого – полегшує їх «сприйняття» картографічно (нехай навіть і схематично), вона є інструментом аналізу і вагомою підмогою у географічних дослідженнях. Оперуючи методами, географ синтезує здобуті (і не завжди ним самим) результатами. Здогад, інтуїція, досвід та уява спричинюють появу гіпотези – вагомий засіб обговорення та аргументації для пояснення причинно-наслідкових зв'язків.

З метою виявлення нових рис досліджуваного об'єкта географ змушений запозичати методично-теоретичний інструментарій у представників інших наук. У порівнянні з об'єктом і предметом дисципліни можуть бути окремі сторони самого об'єкта, а також його зв'язки з об'єктами інших наук. Завдяки логіко-пізнавальним заходам детальніше розуміємо специфіку досліджуваного об'єкта та процесу формування науково-теоретичних знань. Будь-яке дослідження фіксує ті чи інші явища, процеси, факти, встановлює їх особливості (в географії, до прикладу, територіальну прив'язку, вивчення їх змісту (сутності)) і наукове пояснення. У дослідника теоретична побудова є системою, яка виражена в узгодженій дії різних даних. Головна дилема – в методологічному підході.

Методологія загалом є теорією предмету, орієнтованою на процес його пізнання. Для пізнання природи наукового знання належить здійснити методологічний аналіз та з'ясувати принципи його побудови та розвитку. Нинішні науки безпосередньо включають методологічні прийоми у зміст знання. Для цього достатньо ознайомитись зі структурою сучасних наукових теорій чи змістом їх вихідних понять. Наукове знання, незважаючи на його різноманітність – неподільне й «теоретичне по суті». Результати досліджень фіксуються і теоретично «опрацьовуються». Наукове знання стає єдиним в силу процесу теоретизації. Будь-яке знання є результатом пізнання об'єкта дослідження, зверненням до самого себе, отже, воно є методологічним. Методологія «є теорією методу відповідної пізнавальної діяльності. Але це теорія особливого роду, котра обґрунтовує і регулює правила і нормативи праці дослідника (суб'єкта) щодо теоретичного відтворення сутності об'єкта пізнання» [6, с. 178]. Наше знання має бути

інтерпретоване в поняттях системи, об'єкт якої ми досліджуємо [7]. Завдання методології – з'ясувати теоретичну складову. Теоретизація зводить дослідницьку процедуру «до прямої лінії логічної організації знання» [7, с. 116]. *М. Овчинников* виділяє три області теоретичного знання в науці: 1) область гіпотез, 2) область моделей і аналогій, 3) область логічно організованих теорій. Дослідник стверджує, що теоретичне знання з його гіпотезами, моделями, теоріями об'єднуються загальними методологічними принципами. В теоретичному знанні методологічні засоби служать генетичним і організуючим «початком». Будь-яка методологія виступає в системі конкретного наукового рівня знання.

У сучасному світі «методологію розуміють як: сукупність загальних принципів і методів, що використовуються в науковому дослідженні; систему філософських, пізнавальних і загально-теоретичних принципів, котрі визначають програму і способи досліджень, пояснень і доведень; вчення про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності тощо. При цьому як основна функція методологічного знання неодмінно визнається внутрішня організація і регулювання процесу пізнання чи практичного оволодіння і перетворення того чи іншого об'єкта реальності» [6, с. 94]. У загальному розумінні методологію розглядають як «механізм побудови наукового знання», а у вузькому значенні вона «займається переважно методами, тобто правилами, нормами і критеріями побудови знань теоретичного рівня. Тому методологію не треба змішувати з методикою і «технікою» як конкретнонаукового дослідження» [6, с. 96]. Методологія вивчає «можливості і межі застосування [...] методів, їх роль і місце в пізнанні. А тому зрозуміло, методологія пізнання тісно пов'язана з історичним розвитком науки» [6, с. 99].

«Вищим рівнем пізнання кожної науки [...] є створення системи теоретичного знання, загальної теорії предмета дійсності, що пізнається. Тому найважливішою методологічною проблемою кожної науки має бути визначення шляхів подальшого розвитку її теоретичного складника, що своєю чергою, виступає найбільш ефективним і конструктивним засобом розвитку методу даної науки» [6, с. 179–180]. Так, *В. Анучин* розвинув вчення про географічне середовище і саме його розглядав як єдиний предмет географії, вважаючи, що «природний елемент географічного середовища вивчає фізична географія, а суспільні елементи – економічна географія [5, с. 65]. Подібні думки про спільний об'єкт дослідження географії висловили *К. К. Марков*, *Ю. Г. Саушкін*, *Д. Д. Арманд*, *Б. Б. Родман*. Протилежну їм позицію займає *С. В. Калеснік*. Він визнає можливість системи географічних наук, однак заперечує наявність спільного об'єкту дослідження. Подібної думки дотримується *І. М. Забелін*, *В. С. Лямін*. «Уявлення про фізичну і економічну географію, як про частини єдиної географії ... методологічно помилкові» [5,

с. 27], поскільки вони скеровують дослідника на пошук неіснуючих законів географії в цілому, які були б суттєвими і стосовно її частин. На переконання *І. Забеліна*, обидві науки – фізична й економічна географія окремі, відмінні одна від одної і вивчають «якісно відмінні закони». Противники єдності географії вважають, що «загально-географічні закони повинні бути спільними для всіх географічних наук і водночас специфічними для них. Поки що ні одного подібного закону нікому не вдалося сформулювати» [5, с. 67]. Хоч прихильники відмінності фізичної від економічної географії визнають факт взаємодії природи і суспільства, але вважають цю проблему поза межами географії, поскільки закони природи і суспільства не можна змішувати між собою. Як бачимо, кожна із сторін обґрунтовує свою логічність. І чи можливо вийти з тих методологічних дискусій. В такій ситуації географія залишається не об'єктною, а предметною наукою. Впродовж тривалого часу в географії домінують ті чи інші позиції, жодна з яких не обґрунтувала питання про єдиний об'єкт дослідження географічної науки. Навіть в питанні про єдність географії не до кінця є зрозумілим, що під цим змістом (єдністю) зрозуміти. Дискусія про методологічну єдність в географії триває з часу появи цієї науки.

З цього приводу *С. Рудницький* констатує: «Я не є і в моєму віці вже й не можу стати спеціалістом соціально-економічних наук [...]. З цього погляду вважаю діяльність сектора економічної географії в інституті цілком незадовільною. Тут треба не вишівських прийомів роботи, не переживання переважно публіцистичного матеріалу, не писання компілятивних підручників і, по суті, популярних розвідок, а *грунтовної* науково-дослідної праці, яка давала б матеріал для експертизи і прогнози...» [13, с. 192].

В епістолярній спадщині *С. Рудницького* детально простежено методологічні характеристики розвитку картографічної науки. Він як географ-картограф новітнього часу репрезентував українську географічну і картографічну науку, будучи сформованим фахівцем європейської географічно-картографічної школи. В епістолярії йдеться про методологічні підходи і прийоми складання та друкування географічних карт: Віденський військовий інститут, картографічне видавництво «Фрейтаг і Берндт» (27 листів (1917–1919 рр.) [1], картографічна установа *Юстуса Пертеса* в Готі [8], Наукове товариство ім. Шевченка у Львові (6 листів із Праги), Український високий педагогічний інститут у Празі, Укрнаука у Харкові та ін.

Література

1. *Берндт І.* Листи до С. Рудницького / І. Берндт із [Картографічного видавництва «Фрейтаг і Берндт»]. – Відень, 1918 // Листування Степана Рудницького / Упорядкування, вступна стаття, примітки Павла Штойка. – Львів: Вид-во НТШ, 2006. – 435 с. – (Наукове видання НТШ. Українознавча бібліотека НТШ. – Ч. 19). – С. 329–358.
2. *Борзов А.* Гавриил Иванович Танфильев / А. Борзов // Почвоведение. – Москва – Ленинград, 1928. – № 1–2. – С. 182–188.
3. *Єнсен А.* Лист до С. Рудницького. – Стокгольм, 1918. – 7 берез. // Листування Степана Рудницького / Упорядкування, вступна стаття, примітки Павла Штойка. – Львів: Вид-во НТШ, 2006. – 435 с. – (Наукове видання НТШ. Українознавча бібліотека НТШ). – Ч. 19. – С. 257.
4. Листування Степана Рудницького / Упорядкування, вступна стаття, примітки Павла Штойка. – Львів: Вид-во НТШ, 2006. – 435 с. – (Наукове видання НТШ. Українознавча бібліотека НТШ). – Ч. 19.
5. *Макуха А. А.* Методологический анализ проблемы единства географии / А. А. Макуха // Методологические проблемы науки: сб. научн. трудов. – Новосибирск, 1979. – С. 63–73.
6. *Мороз С. А.* Методология географічної науки: навч. посібник / С. А. Мороз, В. І. Онопрієнко, С. Ю. Бортник. – К., 1997. – 333 с.
7. *Овчинников Н. Ф.* Методология науки: проблемы теоретизации знания / Н. Ф. Овчинников // Природа. – 1978. – № 3. – С. 109–117.
8. *Пертес А. Г.* Лист до С. Рудницького / А. Г. Пертес, Фрідріх Андреас. – Гота, 1916. – 22 квіт. // Листування Степана Рудницького / Упорядкування, вступна стаття, примітки Павла Штойка. – Львів: Вид-во НТШ, 2006. – 435 с. – (Наукове видання НТШ. Українознавча бібліотека НТШ). – Ч. 19. – С. 192.
9. *Раковський І.* Лист до С. Рудницького / І. Раковський. – Львів, 1929. – 10 жовт. // Листування Степана Рудницького / Упорядкування, вступна стаття, примітки Павла Штойка. – Львів: Вид-во НТШ, 2006. – 435 с. – (Наукове видання НТШ. Українознавча бібліотека НТШ). – Ч. 19. – С. 289.
10. *Рудницький С.* Нинішня географія / С. Рудницький // Наук. додаток до журналу «Учитель». – Львів, 1905. – С. 27.
11. *Рудницький С.* Завдання Українського Географічного інституту і його видавництва / С. Рудницький // Зап. Українського науково-дослідного інституту географії та картографії. – Харків, 1928. – С. 6.
12. *Рудницький С.* Звернення до Укрголовнауки щодо створення Українського географічного інституту / С. Рудницький. – Харків, 1926. – 27 жовт. // Листування Степана Рудницького / Упорядкування,

вступна стаття, примітки Павла Штойка. – Львів: Вид-во НТШ, 2006. – 435 с. – (Наукове видання НТШ. Українознавча бібліотека НТШ). – Ч. 19.– С. 211–215.

13. *Рудницький [С.]*. До Комісії обслідування Українського науково-дослідного інституту географії та картографії ... / С. Рудницький. – Харків, 1932. – 4 черв. // Листування Степана Рудницького / Упорядкування, вступна стаття, примітки Павла Штойка. – Львів: Вид-во НТШ, 2006. – 435 с. – (Наукове видання НТШ. Українознавча бібліотека НТШ). – Ч. 19. – С. 192.

14. *Рудницький С.* До Укрголовнауки НКО УСРР / С. Рудницький, К. Дубняк. – Харків, 1928. – 30 черв. // Листування Степана Рудницького / Упорядкування, вступна стаття, примітки Павла Штойка. – Львів: Вид-во НТШ, 2006. – 435 с. – (Наукове видання НТШ. Українознавча бібліотека НТШ). – Ч. 19.– С. 220.

15. *Рудницький С.* До Ф[інансово] - Е[кономічного] У[правління] Н[аукового] К[омісаріату] О[світи] та Укрнауки / С. Рудницький, [Т.] Скрипник, [М.] Танашевич. – Харків, 1929. – 28 черв. // Листування Степана Рудницького / Упорядкування, вступна стаття, примітки Павла Штойка. – Львів: Вид-во НТШ, 2006. – 435 с. – (Наукове видання НТШ. Українознавча бібліотека НТШ). – Ч. 19.– С. 221.

16. *Рудницький С.* До Укрнауки / С. Рудницький. – Харків, 1929. – 27 лип. // Листування Степана Рудницького / Упорядкування, вступна стаття, примітки Павла Штойка. – Львів: Вид-во НТШ, 2006. – 435 с. – (Наукове видання НТШ. Українознавча бібліотека НТШ). – Ч. 19.– С. 223.

17. *Шаблій О.* Академік Степан Рудницький – фундатор новітньої української географії, картографії і модерної землезнавчої освіти / О. Шаблій // Часопис соціально-економічної географії. – Харків, 2007. – Вип. 3 (2). – С. 10–20.

УДК 551.4-051:001.32(477)"19" С.Рудницький

Ярослав Кравчук

АКАДЕМІК СТЕПАН РУДНИЦЬКИЙ – ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ГЕОМОРФОЛОГ

На початку 90-х років минулого століття ім'я академіка Степана Рудницького утвердилося в Україні як фундатора географічної науки. Перші його чотири монографічні роботи з геоморфологічної будови Карпат і Поділля були написані на початку ХХ століття українською мовою. В цих роботах подана детальна морфогенетична характеристика цих регіонів, розглянуті існуючі теорії щодо формування різних генетичних типів рельєфу, запропоновані власні теорії і концепції розвитку різних генетичних форм рельєфу, які не помінялися до сьогодні.

Головні теоретичні та концепційні висновки С. Рудницького щодо генезису та історії розвитку рельєфу Східних Карпат.

1. Існування вирівняної денудаційної поверхні у західній частині Карпат («кадовбової верхні»), а в пліоцені і на Підкарпатті; 2. У західній та східній частинах Карпат у басейні Дністра ріки є старші ніж сучасний рельєф, але не можуть бути старшими від процесу складкоутворення; 3. У західній частині поперечні проломові долини епігенетичні, накладені зверху, у східній – антецедентні, фалдово-скибові; 4. У Підкарпатській частині басейну Дністра наявність низовини і горбовини пояснив двома напрямками похилу: прямовисний до Карпат і рівнобіжний за течією Дністра (прямовисний у багато разів більший); 5. Така велика різниця в нахилах сприяла створенню греблевого характеру всіх рік, утворенню «насипових стіжків» (конусів виносу, Я.К.) і накінець значну акумуляцію в наддністрянських болотах; 6. Найважливішим доказом підняття у плейстоцені Карпат, Підкарпаття і Поділля С. Рудницький вважає те, що ератичний скандинавський матеріал у передгір'ї Карпат лежить на значних висотах (Радицьке підвищення, правий берег Стривігора, околиці Хирова і Добромилія); 7. Границя льодовика не співпадає з межею поширення ератичного матеріалу. На південь від лінії Перемишль–Мостиська–Городок немає слідів льодовикової денудації та акумуляції. Гляціальний матеріал у змішаних відкладах відклали води, що плили з північного заходу на південний схід (тодішнього Сяну, а мабуть і Вісли); 8. На ранніх етапах розвитку рельєфу Східні Карпати мали вигляд острівної дуги; 9. Навів незаперечні дані про існування давніх вододілів між басейнами Дністра–Пруту і Тиси, та їх переміщення; 10. Доказав існування денудаційних поверхонь на